

TOPÒNIMS URBANS A PALS (BAIX EMPORDÀ):

de la història a l'ecologia, passant per la devoció i altres
motivacions

Anna Maria CORREDOR PLAJA

Malgrat que el títol d'aquesta comunicació faci només referència a motivacions, en realitat es tracta d'una metonímia, ja que a partir d'un corpus compost d'uns 70 topònims urbans (noms de barris, carrers, places i vies urbanes en general) he pretès de fer una reflexió sobre d'altres aspectes. Si el títol engloba solament l'aspecte semàntic és, d'una banda, precisament perquè a primera vista fou el que em cridà més l'atenció, i d'altra, perquè vaig considerar que la classificació dels topònims urbans atenent a la seva motivació podia ser una part important de l'estudi. No obstant això, i per raons d'espai, avui no desglossaré la classificació semàntica, que sortirà publicada en un dels *S.O.B.I.* com a segona part de la comunicació.

1. Origen dels topònims urbans: situació en el temps i en l'espai

Un primer cop d'ull als topònims recollits m'ha fet adonar que els carrers d'un poble són com les planes d'un llibre d'Història, i no pas només per allò que diuen que cada nom té la seva història, sinó perquè cada nom és un trosset viu de la Història.

Encara que avui en dia Pals sigui, malgrat tot, un centre turístic i amb un cert aire de modernitat, els noms d'alguns barris i carrers permeten encara de refer el poble que va conèixer Josep Pla. Un bon nombre de noms de carrers contenen un rerafons històric indiscutible, ja que fan referència a l'estructura més primitiva del poble. Així, *El Carrer Major*, *El Carrer del Raval*, el de *La Muralla*, el de *La Torre*... ubicats en la part alta del poble, anomenada *La Vila*, ens recorden que aquell fou el primer

nucli de població, i també, com ja s'ha demostrat en d'altres treballs¹, que la toponímia i l'arqueologia estan molt relacionades.

D'altres, com el *Carrer Hospital*, el de *La Creu* o el de *L'Abeurador* [əburədó], tenen també unes connotacions històriques evidents, sobretot si tenim en compte que el referent que denoten aquests mots avui ja no existeix.

Diversos topònims fan referència a personatges que per una o altra causa van provocar, fa més o menys temps, un cert impacte al poble : *El Carrer Enginyer Algarra*, el de *L'Enric Fort*, *El Passeig d'Aniceta Figueres i Soler*, *El Carrer Pere Coll i Rigau*, en són alguns exemples. És evident que resseguint la vida d'aquests personatges retrobem fets que han marcat la història del poble de Pals. A diferència dels del grup anterior, tots ells concentrats en el nucli més vell del poble, aquests es troben repartits aquí i allà.

Certs noms de caire religiós fan referència a la devoció popular : per exemple, *El Carrer de sant Josep*, *La Plaça* i *El Carrer de sant Fructuós* i el, mal anomenat recentment, *Carrer sant Domènec*.

Cal considerar també un grup de topònims creats no fa massa temps, ubicats a la zona de marina, que són noms relacionats més o menys amb l'ecologia i que també tenen la seva història... Per exemple, els carrers que porten el nom d'un vent o que mencionen algun element del seu entorn natural.

D'altres noms, més recents, i que més endavant tornaré a esmentar, delaten un cert desig de *grandiloquència*, tot pretenent donar al poble un cert caire internacional : és el cas del *Passeig d'Europa* i el de *L'Avinguda Mediterrani*.

Si dels noms dels carrers passem als dels barris o veïnats, la situació és totalment paral·lela : hi ha noms amb referències històriques claríssimes (*Els Masos*, *La Vila*, i *El Barri de Baix* i el de *Dalt*, per exemple), d'altres són antropònims (*El Veïnat d'en Vinyoles*), i n'hi ha també que mencionen l'entorn natural (*Rodors*, *Els Vinyers*) o quelcom que abans tenia una utilitat i ara només n'ha quedat el nom (*La Llavadora*, *El Molinet*).

Així doncs, es pot dir que la situació d'un topònim en l'espai en molts casos està vinculada amb l'objecte o el referent que el nom denota : és evident que *El Carrer Hospital* només pot designar el lloc on abans hi havia l'Hospital ; és a dir, que hi ha noms (la major part) que solament s'entenen si els considerem en el seu context, mentre que d'altres, podem dir que són *ambulants* : *El Carrer de sant Josep*, per exemple, podria estar ubicat en un lloc diferent d'on es troba ara.

En canvi, pel que fa als topònims que designen els barris, la situació és diferent. Els noms dels barris no tenen cap mobilitat, en el sentit que no són intercanviables: cadascun d'ells, està estretament vinculat al context en què es troba: així, *El Barri La Llavadora*, per exemple, només pot designar el que designa, és a dir el grup de

1 Vegeu, per exemple, l'article d'E. Moreu-Rey: "Toponímia i arqueologia. Un gran itinerari romà ignorat?", *SOBI XXV* (setembre 1986), p. 8-12, i la comunicació de F. Arasa i Gil "Toponímia i arqueologia a les comarques septentrionals del País Valencià", presentada en el *X Col·loqui de la Societat d'Onomàstica* (València, 29-30 març 1985).

cases situades a prop de l'antiga bassa anomenada *La Llavadora*, i amb tots els altres noms passa el mateix.

Pel que fa a la situació dels topònims urbans en el temps, cal remarcar que n'hi ha un grup d'aquells que els informadors en diuen "de tota la vida", és a dir que malgrat que faci relativament poc temps que s'han col·locat les plaques en els carrers, els carrers ja hi eren i ja s'anomenaven amb el nom actual, em refereixo evidentment als carrers del nucli antic. La resta, els que no són de tota la vida, han anat sorgint a mida que el poble ha anat creixent i, sense consultar fonts escrites, podem situar-los en el temps d'una manera aproximada, però no exacta. I de fet, el que és interessant, més que no pas la data del seu naixement, és el fet que van lligats al desenvolupament humà i social del poble, i per tant al progrés.

En els noms dels barris, és interessant de remarcar que en diversos casos, el topònim, abans de ser topònim urbà, ja existia com a topònim designant però, una zona rural: per exemple *El Bernegar* era el nom d'una zona bastant extensa de cultiu i ara, recentment ha passat a designar, a més a més, les cases situades al voltant d'aquesta zona i que abans pertanyien al *Barri dels Arenals*. D'altres noms de barris, en canvi, sí que varen sorgir simultàniament amb el nucli de població que designen: *La Vila* i *Els Masos*, en són un exemple. En tot cas, el que cal assenyalar és que els topònims urbans apareixen, en principi, atenent al desenvolupament de la població, i en funció d'aquest desenvolupament són susceptibles de patir modificacions; així, *El Barri La Fàbrica* s'ha convertit en *El Carrer La Fàbrica* (tot i que encara no s'ha canviat la placa) justament perquè el barri ha crescut i s'han hagut de fer nous carrers, és com si hom hagués tallat el barri a trossets. És evident, que com bé diu R. Amigó (1980, p. 22) "els noms de lloc (...) són regits per un pragmatisme", és a dir, que responen a unes necessitats reals: com veureu en la classificació semàntica, aquest principi s'acompleix, llevat de raríssimes excepcions.

2. Vigència / popularitat dels topònims urbans

La vida dels topònims urbans és més o menys llarga, atenent a dues causes principals: la primera és una causa que es pot anomenar popular: el topònim urbà existeix oficialment però realment hom el desconeix, és a dir que la gent l'ignora canviant-lo, però, per un altre nom. L'altra causa, podem anomenar-la oficial: un topònim es substituït per un altre per imposició oficial.

En Antroponímia, quan un cognom es substituït per un altre nom amb les mateixes funcions, parlem d'un renom; en Toponímia es produeix el mateix fenomen², és a dir, la coexistència d'un nom oficial, escrit, i d'un altre de popular i usat quasi exclusivament a nivell oral. Citaré a continuació alguns exemples que il·lustren aquesta afirmació:

2 Aquesta observació ja la va fer E. Moreu-Reyen en el seu llibre *Toponímia urbana i Onomàstica vària*.

La Plaça d'Espanya, (en la placa consta amb la *d'* esborrada), nom oficial, és anomenada per la gent *La Plaça de l'Ajuntament* o simplement *La Plaça*, perquè fins no fa gaire era l'única que hi havia. *El Carrer Enginyer Algarra*, és anomenat popularment *La Carretera*, perquè és la via que travessa el poble. *El Carrer Paul Companyó*, és més conegut per *La Pujada de ca la Pruna*. I podríem trobar molts altres exemples de renoms toponímics, que no citaré ara per no allargar-me massa i que trobareu en la classificació semàntica.

Cal notar que sovint l'element que substitueix el nom oficial és l'expressió *El Carrer de can...* o *El Carrer de darrera o de davant de can...* En d'altres casos, el renom sorgeix no per substituir un topònim existent, sinó a partir del fet que hi ha un espai que no té nom i que per tant, cal batejar: en aquests casos, els renoms tenen un caire irònic o burleta. Així, un espai creat no fa gaire temps, una mena de plaça amb arbres, ha estat batejat amb el renom de *La Plaça d'en Tarsan*, no sé si perquè els arbres són tant junts o si és perquè n'hi ha tanta quantitat i varietat i llavors l'espai fa pensar a la selva de l'heroi. Igualment, l'excel·lent variant que permet passar per Pals sense haver de travessar el poble, se l'ha batejada amb el nom de *La Serp*, per les corbes que presenta en el seu curt recorregut. Veiem doncs que la saviesa popular s'encarrega sovint no solament de substituir uns noms per uns altres sinó també de posar-ne on no n'hi ha (a cada lloc el seu nom!) o de simplificar els que li semblen massa complicats. Per tant, es pot afirmar que la vigència dels topònims depèn, en bona part, de l'acolliment que tenen per part del poble.

Pel que fa als canvis per imposició oficial, es pot dir que n'hi ha de dues classes: els que impliquen la desaparició d'un nom en favor d'un altre, i els que afecten només el que podríem anomenar l'espai físic al qual el nom fa referència. Un exemple del primer cas és el canvi del nom *Plaça de la Constitució*, nom que va desaparèixer, per *Plaça Espanya*, nom que és imposat.

En el segon cas, és a dir quan el topònim es manté, és només el seu abast físic que pateix modificacions; un exemple: *Els Arenals* designava una zona bastant extensa propera al mar, i ara, per necessitats urbanístiques, en designa només una part, el que s'ha fet és solament fixar uns nous límits per aquest topònim. Així doncs, la dimensió física de qualsevol topònim pot ser modificada per decisió administrativa. Els canvis freqüents de noms aplicats a un mateix lloc produeixen el que jo anomeno "superposició de topònims" i poden crear una certa confusió³.

3. Topònims i rigor lingüístic

Tractaré en aquest punt de certes anomalies de tipus lingüístic observades en el corpus dels topònims urbans estudiats. Per explicar-les, utilitzaré els exemples corresponents.

3 Com a anècdota puc citar el cas de les cases d'un veïnat en què la correspondència pot arribar amb sis noms diferents: *Diseminado, Calle Abajo, Carrer Abaix, Barri Magí, Barri Molinet* i *Barri La Llavadora*. Oficialment, només l'últim és vigent.

La primera d'aquestes anomalies, és potser la més greu. Es tracta de la no identificació, o de la no admissió del topònim *Cramany* com a forma correcta. *Cramany*, és el nom de les muntanyes que hi ha entre Pals i Regencós [rəʒinkós], i així es troba registrat al DCVB. La gent del poble, i la dels pobles veïns, han pronunciat sempre [kremán] per referir-se a les muntanyes i també han pronunciat així els noms de casa *Can Cramany* i el *mas Cramany*. Doncs bé, heus aquí que al carrer que uneix la carretera (*Carrer Enginyer Algorra*) amb el camí que porta a *Cramany*, es diu *Carrer Carmany*. La història, però, ben trista, no acaba aquí: resulta que hi ha hagut algú que s'ha adonat (gran descobriment!) que el mot *Cramany* ve del llatí i que vol dir "pedra grossa", aquest algú va considerar aquesta troballa tant esclaridora que va proposar que el nom de l'escola pública de Pals es digués *Quermany*. De manera que ara tenim tres formes per al mateix topònim: l'oral i genuïna (que també es troba escrita en alguns plànols municipals), la de la placa del carrer, i la del col·legi, que tots els nens porten penjada a l'esquena amb lletres ben grosses els dies que fan gimnàs. No em va sorprendre gens de sentir un dia una persona que deia que ella no sabia que *Cramany*s'escrivís *Quermany* i que li semblava que el català era ben difícil!

El que s'ha produït en aquest cas, jo diria que és fruit d'una actitud d'ignorància no assumida, i és un fenomen que em fa pensar en les traduccions arqueològiques de la segona meitat del segle XIX, en les quals hom pretenia de traslladar el lector a l'època en què passava l'acció de l'original. Joestic molt d'acord que *Cramany* vol dir "pedra grossa", però penso que no per això s'ha de modificar un topònim que respecta la pronúncia local tradicional i que a més es troba registrat com a tal al DCVB! I encara hi ha una altra raó per no modificar-lo, i és que en el terme de Vilajuïga, a l'Alt Empordà, hi ha un nom de lloc que és precisament *Mont-Quermany*⁴; si ja tenim un topònim arrelat a Pals des de segles, per què n'hauríem de copiar ara un altre d'un terme gairebé vef?

Encara tinc un altre exemple del mateix tipus d'anomalia, és el del nom del *Carrer Gregal*. Aquesta grafia no correspon a la pronúncia local. La forma que nosaltres utilitzem, i la que s'ha emprat sempre, és *guergal* / *gargal* i no és un fenomen exclusiu de Pals: Moreu-Rey (1974, p. 125) cita els noms dels vents transcrits d'un pescador de L'Estartit, i la forma que apareix és "guergal". El DCVB (vol. VI, p. 398) considera també aquesta forma com a variant dialectal. Per tant, crec que en aquest topònim s'hauria d'haver respectat la pronúncia genuïna, per més que el carrer estigui ubicat en una zona de segones residències⁵.

Una altra irregularitat, també greu, la trobem en la placa del carrer anomenat *Torrent*. Vull pensar que es tracta només d'una anomalia de tipus tècnic... Donat que *Torrent* és un poble que es troba molt a prop de Pals, qualsevol foraster pot pensar

4 Vegeu DCVB: vol. IX, p. 46.

5 Potser algú ha tingut por que "guergal" fes pagès?

que Pals té un carrer dedicat al poble de Torrent, i bé, la realitat és ben diferent, ja que el topònim fa referència a un antic torrent que passa a prop d'aquest lloc. En aquest cas, crec que és totalment necessari l'ús de la preposició i de l'article per evitar confusions. Per tant, la placa del carrer hauria de dir *Carrer del Torrent⁶*, tal com consta a la llista de carrers de l'Ajuntament.

Una altra classe d'anomalia, també gravíssima, és de tipus ortogràfic. A la part vella del poble, tan visitada, trobem una placa ben visible que diu *Pasatje casa Rufina*. Aquests errors són imperdonables, i no mereixen cap comentari.

Recentment s'ha posat una placa en un carrer que diu *Carrer sant Domènec*. En aquest cas potser cal parlar d'un fenòmen d'ultra-correcció: el patró de Pals, sempre ha estat sant *Domingo*, que abans era el 7 d'agost, diada de la festa major. Imagino que, posats a normalitzar, hom ha volgut catalanitzar el que ja era català: Domingo és un prenom català que ja trobem documentat a Pals el 1596, i en canvi Domènec apareix com a cognom el 1642. De manera que la placa del carrer és correcta, però cal recordar que al nostre patró li hem dit sempre sant *Domingo* i no sant *Domènec*. El mateix passa amb sant *Fructuós* (carrer i plaça), patró dels Masos: la forma genuïna és sant *Fruitós* i en canvi hom troba escrit *sant Fructuós*.

Finalment, per acabar aquest apartat un exemple més que d'anomalia, de falta de sensibilització envers el passat. L'exemple que il·lustra aquesta manca de sensibilització és el del *Carrer La Font de la Bruixa*. En un treball anterior⁷, ja havia fet esment del fet que alguns topònims locals (per exemple, *Puig Sa Guilla*) són un testimoni viu del parlar salat, encara emprat esporàdicament per alguna persona gran. *La Font de la Bruixa*, ja en el terme de Begur, és coneguda també per *La Font de Sa Bruixa*, "perquè a Begur salen", ens deia l'amo. Ja sé que tan correcte és dir *La Bruixa*, com *Sa Bruixa*, però si l'article salat encara és emprat esporàdicament, per què no el conservem fossilitzant-lo en un topònim, com ha passat amb *Puig Sa Guilla* o amb *Puig Sa Gallina*? Abans, he criticat la "reconstrucció arqueològica" de *Cramany* per *Quermany*, i ara algú pot pensar que l'estic defensant. Per mi, són dos casos totalment diferents, ja que amb *Quermany*, es modifica, es deforma, una pronúncia arrelada de segles, és a dir, totalment genuïna, mentre que amb *La Font de Sa Bruixa*, es preserva l'article salat, que encara és utilitzat i no es produeix cap deformació fonètica. Un informador em deia: "Sí, *Sa Bruixa* o *La Bruixa*, ara ja no es sala tant com abans". Jo defenso que el topònim conservi l'article salat⁸.

- 6 El *Carrer del Torrent* és també el renom utilitzat popularment per anomenar el tram nord del *Carrer de Samària*.
- 7 Vegeu l'article "Els noms de les zones de cultiu de Pals", *Miscel·lània d'homenatge a E. Moreu-Rey*, vol. II (pp. 103-116).
- 8 Aquest sembla ser també el desig de les persones que han obert un restaurant just al costat de la Font i que l'han anomenat *Font de Sa Bruixa*.

4. Estructures morfosintàctiques

Els topònims urbans analitzats des d'un punt de vista estrictament lingüístic permeten de fer una sèrie d'observacions pel que fa a la seva estructura i al seu contingut semàntic.

Pel que fa a la seva estructura morfosintàctica, es pot observar que hi ha uns quants introductors que són pertot arreu els mateixos, i que en el nostre cas concret són els següents: barri o veïnat, carrer, plaça, placeta, avinguda, passatge i passeig. Aquests introductors precedeixen sempre els noms de vies urbanes, en canvi en el cas dels barris, he comprovat que l'introducció és opcional, llevat de tres casos que són *Els Masos*, *La Vila*⁹ i *Samària*¹⁰, que representen les tres grans aglomeracions del poble: davant d'aquests tres topònims, mai no es posa cap introductor. Després de l'introducció podem trobar la preposició *de* + article introductor d'un sintagma (nominal o d'un altre tipus); aquesta construcció alterna, però, amb la que no conté la preposició. Cal esmentar el fet que de vegades l'ús de la preposició *de* + article esdevé obligatori per tal d'evitar confusions; ja he citat abans el cas de la placa del *Carrer Torrent*. Fetes aquestes observacions preliminars, els models d'estructura morfosintàctica que presenten els topònims del corpus analitzat són els següents:

1. Introductor + article (precedit o no de prep.) + substantiu: *Carrer de l'Olivera*, *Carrer Els Pedrells*.
2. Introductor + substantiu: *Carrer Garbí*, *Barri Vinyers*.
3. Introductor + substantiu + substantiu: *Carrer Avi Rajoler*.
4. Introductor + substantiu + antropònim: *Carrer Enginyer Algarra*.
5. Introductor + antropònim: *Carrer Enric Fort*, *Barri Vinyoles*.
6. Introductor + introductor de nom de casa (precedit o no de prep.) + antropònim: *Passatge casa Rufina*, *Carrer de can Mont..*
7. Introductor + adjectiu: *Camí Fondo*.
8. Introductor + *de* + adverbi: *Carrer de Dalt*, *Carrer de Baix*.
9. Introductor + topònim o corònim: *Carrer Carmany*, *Carrer Font de La Bruixa*.

5. Classificació semàntica

Per aquest apartat de l'estudi he agrupat els noms del corpus tenint en compte el seu contingut semàntic, i només en un cas, els de la zona de marina, els he agrupat per la seva localització. També he fet constar si alguns d'aquests topònims tenen

- 9 Tradicionalment, viure als Masos era sinònim de viure a pagès, mentre que viure a Pals, i especialment a *La Vila*, era considerat més fi: més d'un cop he sentit la frase "Vosaltres [vuzatrus] rai els de *La Vila*!".
- 10 *Samària* abans era barri, ara hi ha el *Carrer de Samària*, però s'ha manté viva l'expressió "viure a *Samària*", és a dir, a la part baixa del poble, oposat a "viure a *La Vila*".